

процесом їх досягнення. Вони є засобами моніторингу та ефективними інструментами управління в стратегічній і операційній діяльності підприємства. Вони забезпечують ланцюжок переходу від формулювання стратегії до конкретних числових показників операційної діяльності підприємства і навпаки, а також переорієнтацію співробітників на командну роботу.

Подальше дослідження даної тематики ставить як перед науковцями відповідних галузей науки, так і перед спеціалістами-практиками актуальні завдання: визначити особливості використання систем керування ефективністю бізнесу на вітчизняних підприємствах; визначити систему показників ефективності стратегічної та операційної діяльності підприємства. Успішні результати цієї роботи дадуть змогу прискорити вирішення цілої низки взаємопов'язаних завдань і в кінцевому підсумку забезпечити належний рівень використання стратегічного та операційного менеджменту як дієвих інструментів в управлінні підприємствами.

Література

1. Що таке стратегія? Інтернет-портал для управлінців: розділ Стратегія. Автор: Майкл Портер. Джерело: журнал «Синергія». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.management.com.ua/strategy/str048.htm>.
2. Артеменко Л. П. Діагностика використання стратегічного управління підприємствами. / Л. П. Артеменко // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2011. – С. 185 – 193.
3. Тарасова І. І., Біланчук Т. Р. Методологія оцінки ефективності операційної діяльності підприємства [Електронний ресурс] // Інновації та традиції в науковій думці 15-17 серпня 2013 року. Режим доступу: <http://int-konf.org/konf082013/487-k-e-n-tarasova-blanchuk-t-r-metodologiya-osnki-efektivnost-operacynoyi-dyalnost-pdpriyemstva.html> – Назва з екрана.
4. Ольве Нильс-Горан Оценка эффективности деятельности компании. Практическое руководство по использованию сбалансированной системы показателей / Ольве Нильс-Горан, Рой Жан, Веттер Магнус; пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 304с.
5. Управление эффективностью бизнеса. Концепция Business Performance Management / Е.Ю. Духонин, Д.В. Исаев, Е.Л. Мостовой и др.; под ред. Г.В. эГанса. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 269с.
6. Макаренко М.В. Системы показателей, модели и подходы к оценке эффективности деятельности предприятия [Электронный ресурс] / М.В. Макаренко, И.И. Малова // Труды СГУ. - 2012. - № 12. - Режим доступа: http://www.edit.muh.ru/content/mag/trudy/12_2008/04.pdf. – Назва з екрана.
7. Редченко К. Показательное несогласие: Balanced Scorecard и Tableau De Bord. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://www.cf1.n.ru> – Назва з екрана.
8. Редченко К.І. Стратегічний аналіз у бізнесі: навч. посібник. / Редченко К.І. – Львів: «Новий світ - 2000», 2003. – 272 с.
9. Максимюк Н. В. Диагностика эффективности деятельности средств размещения индустрии туризма / Н. В. Максимюк // Збірник наукових праць ДонДУУ «Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства». – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – Т. XIII, № 239. – С. 239-251.
10. Федосеев А., Котельников И. Открывая новые горизонты управления бизнесом: ССП. [Електронний ресурс] Режим доступу: // <http://www.intalev.ru/?id=738>.
11. Моррис Г. Интеграция BSC и аналитических приложений (Г.Моррис) Режим доступу: // <http://balanced-scorecard.ru/soft/analyt>.
12. Коробков А. The Balanced Scorecard - новые возможности для эффективного управления. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://balanced-scorecard.ru/article/korobkov>.
13. Мияке Д. По ту сторону чисел [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://balanced-scorecard.ru/article/ta-storona>.
14. Мескон М.Х. Основы менеджмента / Мескон М.Х. Альберт М., Хедоури Ф.; пер. с англ. – М.: Дело, 2000. – 704с.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2014р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. **Полянською А.С.**

УДК 330.14:631.16

ІСТОРИЧНА РЕТРОСПЕКТИВА РОЗВИТКУ КАТЕГОРІЇ «КАПІТАЛ»

І.М. Назаренко

СНАУ, 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, к. 117, e-mail:innan707@rambler.ru

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність та необхідність вивчення понятійного апарату категорії «капітал» в історичній ретроспективі. Досліджено походження терміну, висвітлено підходи вчених до трактування досліджуваної дефініції. За результатами проведено дослідження та узагальнено генезис поглядів представників економічної думки на трактування категорії «капітал». З метою поглибленого розуміння сутності капіталу розглянуті та згруповані існуючі

види капіталу, які відображені в історії економічних вчень. Досліджені терміни з якими представники історії економічних вчень ототожнювали капітал.

Викладені у статті результати дослідження сприятимуть поглибленому розумінню віх розвитку та інтерпретації категорії «капітал».

Ключові слова. Вартість, гроші, запаси, основний капітал, оборотний капітал, фактор виробництва.

Анотація. В статті обоснована актуальність і необхідність изучения понятійного апарату категорії «капітал» в історической ретроспективі. Исследовано происхождение термина. Освещены подходы ученых к трактовке исследуемой дефиниции. По результатам проведенного исследования изучены и обобщены генезис взглядов представителей экономической мысли на трактовку категории «капитал». С целью углубленного понимания сущности капитала рассмотрены и сгруппированы виды капитала, которые применяются учеными. Исследованы понятия с которыми представители истории экономических учений отождествляли капитал.

Изложенные в статье результаты исследования будут способствовать углубленному пониманию развития и интерпретации категории «капитал».

Ключевые слова. Стоимость, деньги, запасы, основной капитал, оборотный капитал, фактор производства.

Abstract. The article is based on the urgency and necessity of study of the conceptual apparatus of the category «capital» in retrospect. It investigates the origin of the term. The article lightes the approaches of scientists to the interpretation of the study definition. By the results of the study the Genesis of the views of representatives of economic thought on the interpretation of the category «capital» are examined and summarized. For in-depth understanding of capital it is reviewed and grouped the types of capital that are used by scientists. It is investigated the terms with which the representatives of the history of economic doctrines identified capital.

It is set in the article the results of the study will contribute to a deeper understanding of the development and interpretation of the category "capital".

Key words. Cost, money, stock, fixed capital, working capital, factors of production.

Постановка проблеми. Капітал – важлива категорія економічної науки та цікавий напрямок наукового дослідження. Потреба використання даного терміну з'явилася за часів розвитку античної наукової думки, що стало прогресивним поштовхом використання у наукових вченнях представників різних напрямків економічної думки та економічних наукових дисциплінах.

В економічній літературі існує значна кількість підходів до трактування капіталу. Кожне визначення можна вважати вірним, обґрунтованим, оскільки воно формувалося, змінювалося, трансформувалося у відповідні історичні періоди, яким були притаманні специфічні соціально-економічні умови того часу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Аналіз літературних джерел дозволяє констатувати, що питання сутності категорії «капітал» стало предметом дослідження мислителів стародавнього світу (Аристотеля), меркантилістів (Т. Мена), фізіократів (Ф. Кене, А. Тюрго), класиків політичної економіки (А. Сміта, Д. Рікардо, Ж. Б. Сея, С. Сімонді), марксистів (К. Маркса, Р. Гільфердінга, В. Леніна) та ін.

Однак існування значної кількості підходів до трактування даної дефініції вимагає подальшого дослідження, виокремлення особливих характеристик, що сприятимуть поглибленому розумінню сутності багатогранної категорії «капітал».

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є дослідження понятійного апарату категорії «капітал» в історичній ретроспективі економічної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна категорія «капітал», як і більшість категорій економічної науки, не являється постійною у питанні інтерпретації.

Історію наукового дослідження сутності капіталу доцільно розпочати з мислителів Стародавньої Греції. Аристотель перший в історії економічних вчень намагався проникнути в розуміння сутності економічних явищ. Грецький філософ побудував оригінальний проект «Хрестастику», в якому довів, що всі види господарської діяльності людей належать до природної або неприродної сфери. Джерелами накопичення багатства вважав торгівлю, в якій спочатку мала місце проста форма обміну (товар – товар), що поступова трансформувалася в форму, де головну позицію займали гроші (гроші – товар – гроші з торгівельним прибутком) [1]. Мислитель вважав, що в античному світі збагатитися можна за рахунок торгівельної діяльності, не існує межі в досягненні безмежного багатства, володіння грошима, які являють собою грошовий капітал [2]. Відтак було виокремлено торгівельний і грошовий капітал.

Грошовий підхід до розуміння капіталу можна простежити у меркантилістів. Ранні меркантилісти ототожнювали багатство країни із золотом і сріблом та зводили функцію грошей до засобу накопичення. Представники пізнього меркантилізму під багатством розуміли надлишок продуктів, який можна було перетворити на зовнішньому ринку у гроші, які являлися засобом накопичення та засобом обігу. Виступаючи за посередницьку торгівлю, представники пізнього меркантилізму відстоювали обіг грошей як капіталу. Представник меркантилістів Т. Мен розглядав багатство переважно в грошовому виразі (золоті і сріблі). Т. Мен, як і інші меркантилісти, був далекий від намагання створити певну «систему» економічних поглядів. Однак, відображаючи реальність, Т. Мен був змушений оперувати такими теоретичними термінами, як товар, гроші, прибуток, капітал та намагався встановити зв'язок між ними [3].

Отже, запровадження в економічну літературу чіткого розуміння категорії «капітал» - заслуга меркантилістів. Під капіталом представники даного напрямку розуміли грошові кошти, що віддавалися в позику, а також авансувались у торгівельні операції та нерухомість, яка здавалася в оренду [4, С. 86-87].

Засновник школи фізіократів Ф. Кене трактував капітал як сировину, матеріали, засоби існування робітників, будівлі, худобу, насіння, інструменти й інші засоби виробництва. Розглядаючи структуру витрат у землеробстві, французький економіст поділяв капітал на дві частини: «первісні аванси» (витрати на будівлі, худобу і сільськогосподарські машини) і «щорічні аванси» (щорічні витрати, що здійснюються на землеробську працю, які повинні бути розмежовані з первісними витратами, що складають фонд землеробського обладнання) [5]. Ключовим моментом у наукових дослідженнях засновника «фізіократії» є спроба вперше за функціональною ознакою розмежувати основний та оборотний капітал.

М.М. Мамченко зазначає, що наукові висновки Ф. Кене підтверджують важливість дослідження тенденцій формування вартісних величин капіталу підприємств, оскільки ці параметри відіграють важливу роль у процесі відтворення суспільного продукту та становлять вартісну основу капіталізації [6, С. 129-133].

А. Тюрго вважав, що основною формою капіталу є землеробський капітал. Даний представник економічної думки здійснив вагомий вклад в розвиток вчення про капітал, оскільки вперше показав різницю між грошима і капіталом. Капітал, на відміну від грошей, приносить дохід, який розподіляється на дві частини (перша частина - відшкодування витрат, пов'язаних зі створенням продуктів, у тому числі оплата праці робітників; друга - прибуток на капітал і земельна рента) [1]. А. Тюрго виокремив такі способи зростання капіталу, як «нагромаджені цінності»: а) купівля землі та отримання ренти; б) купівля промислового підприємства і отримання прибутку; в) організація масштабного сільськогосподарського виробництва і отримання фермерського прибутку; г) ведення торгівлі та отримання торгівельного прибутку; д) здійснення кредитних операцій і отримання відсотків від позики [5].

Погляди фізіократів на капітал є віддзеркаленням рівня розвитку капіталістичного господарства, виробничих відносин свого часу - епохи раннього дрібнотоварного виробництва. Разом з тим їх погляди на природу капіталу - важливий щабель у пізнанні економічного змісту досліджуваної категорії [7].

Досить суперечливими та неоднозначними є погляди на інтерпретацію категорії «капітал» у класика політичної економії А. Сміта. У наукових працях шотландського вченого можна знайти наступні визначення досліджуваної категорії, які формувалися з різних позицій:

1. Капітал - це запаси, які поділяються на дві частини. Та частина запасів, від якої очікують отримати дохід, називається капіталом. Вчення про капітал складається з трьох частин: про капітал взагалі, про основний обіговий капітал, про способи застосування капіталу [4, С. 101 - 102].

2. Капітал - вартість, що дає приріст завдяки експлуатації найманої праці.

3. Капітал - це сила, що тяжіє над працею у розвиненому суспільстві, а не у простому товарному виробництві [5].

4. Капітал - особливий фонд виробництва, сума коштів виробництва, речовий чинник виробництва [8].

5. Капітал - чарівний засіб, що підвищує продуктивність господарства і створює додаткову вартість [9, С. 14 - 15].

Різноаспектність розуміння природи капіталу А. Смітом можна пояснити тим, що вчений прагнув доповнити поняття різними характеристиками, що формувалися та виникали в процесі осмислення процесів, явищ, фактів суспільного, виробничого та господарського життя. Взагалі, вчений вважав, що феномен капіталу виник в результаті природного прогресу людства від суспільства мисливців, пастухів і землеробів до торгівельного суспільства, де завдяки зростанню взаємозалежності, спеціалізації праці і торгівлі, відбувається безпрецедентне зростання продуктивності [9, С. 14 - 15].

Не зменшуючи важливості наукового дослідження вченого, доцільно виокремити важливі елементи вчення А. Сміта про капітал:

1. Зростання виробництва забезпечується за допомогою капіталу.

2. Капітал з'явився у результаті первісного накопичення. Накопичення капіталу - джерело багатства суспільства.

3. Введення до наукового обігу термінів основний та оборотний капітал. Основний капітал - частина капіталу, що приносить прибуток «без переходу від одного власника до іншого, або без подальшого обігу» і включає в себе машини та інші засоби виробництва; будівлі, призначені для торгово-промислових цілей; заходи по покращенню землі; трудові навички та здібності. Оборотний капітал - частина капіталу, яка «постійно йде від власника в одній формі та повертається до нього в іншій». Включає в себе: гроші; запаси продовольчих продуктів; сировину, матеріали, напівфабрикати; готові, але ще не реалізовані товари [5].

Згідно поглядів Д. Рікардо, капітал - категорія вічна. Капітал розглядається як головний фактор розвитку продуктивних сил суспільства [1]. Наукові погляди вченого на трактування досліджуваної дефініції з часом були змінені і інтерпретовані наступним чином: «Капітал - фактор виробництва, який має функціонера-капіталіста та особливий дохід - прибуток» [4].

Н. Сеніор трактував капітал як жертву капіталіста, який відмовляє собі в radoшах споживання, перетворюючи частину свого особистого доходу в засоби виробництва [1]. Значну зацікавленість для дослідників економічної думки становить здійснене Н. Сеніором розмежування капіталу-власності і капіталу-функції, яке дало підставу вченому виділити два види винагороди капіталіста: підприємницький дохід, як плату за працю, підприємницькі здібності; процент, як плату за капітал (своєрідну пожертву капіталіста, який утримується від негайного споживання грошей) [10].

Оригінальними є роздуми Ж. Б. Сея про те, що капітал за своєю природою завжди нематеріальний, оскільки виробляє капітал не матерія, а цінність, укладена в ній. А в цінності самій по собі немає нічого матеріального [9, С. 15]. Поєднання трьох факторів виробництва - капіталу, праці й землі в їх єдності - це кредо Ж. Б. Сея. На думку вченого, найманий працівник має капітал - знання та досвід [4, С. 119]. Доцільно наголосити, що досліджуючи сутність капіталу, він одним з перших виокремлює інтелектуальний капітал.

Дж. С. Міллє капітал розглядає як попередньо нагромаджений запас продуктів минулої праці, який разом з працею і природними силами забезпечує виробничий процес [11]. Прихильник речовинної концепції капіталу доводить, що розмір капіталу обмежує (визначає) розмір промисловості; капітал є результатом збереження; капітал, будучи результатом збереження, в процесі сам споживається. Саме виявлення сутності капіталу, як процесу збереження, визначило зміст капіталу, як особливої праці - інвестиційної. Вчений один з перших звернув увагу на процес руху капіталу [7].

Схожі міркування можна простежити й у С. Сімонді, який також розглядав капітал, як фактор виробництва і ототожнював його із засобами виробництва [1]. На думку вченого, капітал є постійною цінністю, не розтрачається, а примножується. Коли ця цінність відокремлюється від продукту, що створює її, вона перетворюється в метафізичну, нематеріальну величину, яка завжди належить тому, хто її створив, і, по його бажанню, може бути втілена в різних формах [9, С.15].

В. Рошер розглядав капітал як результат бережливості, ощадливості капіталістів, а отримання відсотків — як результат такої ощадливості. Антидемократичною є думка В. Рошера про наявність капіталу в найманих робітників (речового капіталу) лише на тій підставі, що вони мають кваліфікацію. Пізніше це положення було сформульоване в ширшій концепції людського капіталу. Ідею В. Рошера про те, що накопичення капіталу забезпечує насамперед заощадження капіталістів і зростання народногосподарської культури, можна вважати антигуманною [12].

Ф. Бастія дотримувався позиції, що капітал, складаючись з робочих інструментів, матеріалів, запасів, без яких неможливе виробництво, містить в собі дві сторони: корисність і цінність. Вчений прагнув довести, що завдяки дивовижному механізму обміну, будь-яка послуга є капіталом або може перетворитися на капітал [13].

Важливу позицію в економічних дослідженнях зайняв феномен «капіталу» досліджуваний німецьким політекономом К. Марксом. Глибоко специфічним був підхід К. Маркса до аналізу капіталу та соціально-економічних наслідків його використання в процесі суспільного відтворення. По-перше, вчений розглядав капітал як складне, багаторівневе поняття, а відтак, дав ряд його різних визначень, для яких характерним є розгляд капіталу як самозростаючої вартості та пошук справжнього її джерела. По-друге, К.Маркс розглядав капітал не як річ, а визначене, суспільне, властиве конкретній історичній формації суспільства, виробниче відношення, яке представлено в речі і надає даним речам специфічного суспільного характеру. По-третє, капітал реалізується у процесі кругообігу, що проходить різні стадії і набуває різних функціональних форм. Вчений підкреслював, що капітал можна зрозуміти лише як рух, а не як річ, що перебуває в спокої [14, С. 168 -169].

Новим для економічної науки стало положення К. Маркса про органічну будову капіталу, яка передбачає поділ капіталу на дві вартісних частини: постійний капітал (вартість засобів виробництва) і змінний капітал (вартість робочої сили). Цей поділ дозволив вченому проаналізувати специфіку руху даних частин капіталу і специфіку їх впливу на величину доданої вартості, вартості створюваного продукту [1]. Проте, дана концепція не стала єдиним шляхом в розумінні складних питань в теорії капіталу, оскільки капітал не завжди пов'язаний з доданою вартістю, а тому і з найманою працею. Однак, в подальшому інші економісти знайшли можливість залишити односторонність марксистської теорії [15].

Вагомість наукових вчень К. Маркса доповнює класифікація капіталу за критерієм функціональності (грошовий, товарний та продуктивний капітал). При цьому, в своїх дослідженнях вчений чітко розмежував поняття «гроші» та «грошовий капітал», виходячи з їх призначення та виконуваних функцій. Грошовий капітал реалізує основну функцію - самозростання і передбачає існування ринку праці, тоді як гроші - ринку товарів. Крім того, гроші здійснюють п'ять функцій, а капітал лише одну названу. Продуктивний капітал є основною формою, що зумовлює й забезпечує існування інших форм через виробництво доданої вартості. Товарний капітал відрізняється від грошового та продуктивного капіталів як за формою, так і за вартістю. Товар стає товарним капіталом завдяки тому, що включає в себе додану вартість, яка є базою для розширеного відтворення, виконавши функцію носія доданої вартості у процесі реалізації. Промисловий капітал у процесі свого руху перебуває одночасно в усіх формах і на всіх стадіях [16].

Також важливою заслугою К. Маркса є те, що він перший здійснив поділ капіталу на постійний і змінний [17].

Доцільно акцентувати увагу на неоднозначності і особливості інтерпретації капіталу Р. Гільфердінга. У своїх наукових дослідженнях вчений розглядає торгівельний та фінансовий капітал. Капітал, що знаходиться в сфері торгівлі, дорівнює вартості річного суспільного продукту, поділеної на число обертів торгового капіталу і помноженої на число тих проміжних стадій, через які він проходить, поки не дійде до кінцевого споживача. Але ця величина капіталу - виключно розрахункова. Найбільша частина капіталу складається з кредиту, оскільки значна частина операцій може виконатися без допомоги дійсних грошей. Продуктивні капіталісти надають один одному кредити і взаємно їх компенсують. Реального торгового капіталу набагато менше і тільки на нього підприємець отримує прибуток [18, С. 244]. Фінансовий капітал - це вища ступінь повноти економічної і політичної влади, зосередженої в руках капіталістичної олігархії [18, С. 446].

Фінансовий капітал є грошовим капіталом. В якості грошового, капітал доцільно розглядати в двох формах (позиковій і фіктивній), які надаються в розпорядження капіталістам. Посередниками при цьому є банки, які постійно намагаються зростаючи частку грошового капіталу перетворити на власний капітал. Таким чином фінансовому капіталу надають форму банківського капіталу [18].

Фінансовий капітал упорядковує виробництво на основі його свідомої планомірної організації, а значить, пом'якшує кризові явища. Саме у розвитку фінансового капіталу Р. Гільфердінг вбачав можливість мирного переходу від капіталізму до соціалізму [5, С. 109].

Практично протилежну точку зору до поглядів Р. Гільфердінга висував В.І. Ленін, вважаючи фінансовим капіталом банківський капітал монополістично небагатьох найбільших банків, який злився з капіталом монополістичних союзів промисловців.

Таким чином, якщо Р. Гільфердінг приділяв особливу увагу здатності фінансового капіталу переходити в інші види капіталу (наприклад банківський, промисловий, грошовий), то В.І. Ленін представляв фінансовий капітал виключно як якісно нову форму капіталу, що виникає в результаті об'єднання банківського і промислового капіталів. В.І. Ленін підкреслював той факт, що фінансовий капітал практично сформований із фіктивного капіталу, тобто з прибутку, який отримували фінансисти від операцій з цінними паперами, а також від маніпулювання акціонерним капіталом, що, в свою чергу, багато в чому визначало його формування і розвиток [19].

Питанню сутності капіталу була присвячена позитивна теорія капіталу засновника австрійської школи маржиналізму Е. Бем-Баверка. Згідно даної теорії, капітал (засоби виробництва) розглядається як результат обхідних (непрямих) методів виробництва, що має власну продуктивність, пов'язану з уможливленням виробництва споживчих благ через започаткування та завершення відповідних виробничих циклів. Вчений наголошував на тому, що капітал – це проміжний продукт, створений працею і природою з метою підвищення продуктивності виробництва. Зводячи капітал до праці та землі, вчений виокремив приватний (дохідний) і суспільний (виробничий) капітал. Під першим розумів сукупність засобів (коштів), призначених для придбання благ. Під другим – сукупність проміжних продуктів, призначених для виробництва продуктів споживання [1].

Словами австрійського економіста К. Менгера, капітал - це будь-який вхідний ресурс, що докладається прямо чи опосередковано до виробництва товарів першого порядку. Тобто, капітал - це всі товари вищих порядків. Капітал - це те, що капітал робить: докладається до планів підприємців. Важливість цього спостереження полягає в тому, що один і той же товар може бути капіталом в одній ситуації і не бути їм в іншій [20].

Французький економіст, лідер Лозанської школи маржиналізму Л. Вальрес під капіталом розумів «все довготермінове, всякий вид суспільного багатства, що не споживається взагалі або споживається лише з плином часу, всяку кількісно обмежену корисність, що продовжує існувати після першого використання її, яка служить не один раз (будинок, меблі)» [5, С. 157 - 158]. Капітал включає в себе землі, особисті здібності і капітали у власному розумінні слова [21]. Вчений здійснив класифікацію різних видів капіталу і виділив земельний, особистий та рухомий капітали [5, С.157 – 158]. Л. Вальрес був першим, хто чітко сформулював фундаментальну відмінність між запасами ресурсів і виробленими за їх допомогою потоками послуг та доходів. Вчений розглядав два види капіталу: основний (всі форми громадського багатства, що не витрачаються взагалі або витрачаються через який-небудь проміжок часу) та оборотний (блага нетривалого використання). Взагалі теорія капіталу у Л. Вальреса стосується тільки продуктивних благ тривалого використання [22, С. 535 - 538].

Цікавою є позиція А. Маршалла у розумінні сутності капіталу. На думку вченого, капітал – це сукупність речей (без яких виробництво не могло б існувати з такою ефективністю, але вони не є безкоштовними дарами природи), які забезпечують працю у виробництві. А. Маршалл поширює на категорію «капітал» людську активність (таку цінність, як і засіб виробництва) [4, С. 225].

Своєрідний підхід у дослідженні капіталу можна простежити у працях засновника американської школи маржиналізму Дж. Б. Кларка. Так, вчений, на відміну від Ж. Б. Сея, розглядав чотири фактори виробництва капітал у грошовій формі; капітальні блага (засоби виробництва і земля); праця робітника; діяльність підприємця і поділяв капітал на два види: грошовий капітал і капітальні блага. Вчений наголошував, що капітал приносить банкіру процент, капітальні блага породжують ренту, праця забезпечує робітникові заробітну плату, а діяльність

підприємця забезпечує йому підприємницький прибуток [1]. Дж. Б. Кларк зазначає, що капітал світу є (як і був) одне велике знаряддя в руках працюючого людства, оснащення, за допомогою якого людство підпорядковує і перетворює елементи природи, що чинять опір. Єдиною, найбільш характерною рисою того, що ми називаємо капіталом, являється факт перманентності, який зберігається або повинен зберігатися з метою забезпечення функціонування виробництва [23].

Шведський вчений К. Віксель акцентує увагу, що капітал, на відміну від конкретних капітальних благ, являє собою деяку кількість цінності. Ресурси, що утворюють капітал, вироблені людиною. Структура капіталу має два виміри: вертикальний (характеризує періоди часу, на які інвестуються різні капітальні блага) та горизонтальний (частки первинних факторів виробництва, які щорічно інвестуються для заміщення капіталу з різними термінами використання) [22, С. 535-538]. Капітал у поглядах представника неокласицизму являє собою «незавершене виробництво», а пріоритет віддається капіталу з коротким терміном використання (оборотному капіталу) [24].

В.С. Джевонс визначав капітал як річ, що складається із багатьох корисних властивостей, які, задовольняючи всі звичайні бажання і потреби працівника, дають йому можливість зайнятися тими видами робіт, результат яких буде відтермінований на більш або менш тривалий період часу. Тобто, капітал - це засіб існування робітників. Вчений розглядав капітал з двох позицій: запасу засобів до існування (запасу багатства, яким володіють капіталісти, який частково авансується робітнику у вигляді заробітної плати) та фонду цінностей [1].

На думку англійського економіста, засновника кейнсіанського напрямлення в економічній теорії Дж. Кейнса, капітал протягом свого життя приносить дохід від своєї первісної цінності і тому називається продуктивним. Єдиною причиною, чому той чи інший вид капіталу дає можливість отримувати протягом терміну його використання дохід, що перевищує за своєю загальною величиною його первісну ціну, є його рідкісність. Рідкісним капітал залишається внаслідок конкуренції з боку відсотка на гроші. Якщо капітал стає менш рідкісним, зазначена корисність зменшиться [25, С. 95 - 96]. Взагалі, Дж. Кейнс розглядав капітал як недиференційований агрегат, частину більш широких факторів виробництва [20].

Представник неокейнсіанського напрямку І. Фішер трактував капітал, як дисконтований потік доходу. Це означає визнання того факту, що будь-який елемент багатства, що приносить його власнику постійний дохід протягом тривалого часу, можна розглядати як капітал. Тобто, з позиції грошового підходу, капітал досліджується як фінансовий ресурс, котрий приносить власникові дохід у вигляді процента [26].

Природу капіталу, на думку Д. Хікса, повніше відображає збільшення його вартості в грошовій формі. Вчений акцентує увагу на тому, що для індивідуального підприємця поняття «капітал» асоціюється з грошовою вартістю, відображеною на бухгалтерських рахунках фірми. В якості капіталу найчастіше фігурують товари виробничого призначення. Відповідно, теорія капіталу Д. Хікса повністю зводиться до міркувань про аналіз сутності капіталу і проблемі його функціонування, що обмежуються напрямком діяльності фірми, яка прагне максимізувати свій дохід [27].

П. Самуельсон та У. Нордхауз зауважують, що капітал складається із благ довгострокового користування, створених для виробництва інших товарів [26].

Капітал був предметом дослідження класика політичної економії, австрійського економіста Й.А. Шумпетера. Вчений вважав, що капітал – це засіб отримання благ. У ринковому господарстві капітал виступає в якості третього необхідного для виробництва агента, що забезпечує зв'язок між підприємцем і благами. Він не бере безпосередньої участі у виробництві, але технічний процес не може розпочатися, поки він не виконає свого завдання. Виходячи з даного твердження, єдине призначення капіталу - це служити фондом, за рахунок коштів якого підприємець оплачує придбання засобів виробництва [28, С. 233-234]. Тобто, капітал - це фонд купівельної спроможності [28, С. 236].

Й.А. Шумпетер акцентував увагу на те, що капітал – це важіль, який дозволяє підприємцю отримувати у своє повне розпорядження необхідні йому конкретні блага; це засіб, що дає підприємцю можливість використовувати дані блага для досягнення нових цілей, а також орієнтувати виробництво в новому напрямку [28, С. 231-232].

Французький економіст Ш. Жид, стверджував, що капітал не з'являється шляхом стриманості і заощадження, тому що він не може з'явитися там, де люди заробляють рівно стільки, скільки їм потрібно, щоб не померти з голоду. Людина створює перший капітал шляхом збільшення свого виробництва, але не обмежуючи своє споживання [29].

П.Ж. Прудон основною формою капіталу вважав гроші. Ліквідація класичних грошей нейтралізує капітал і позбавляє його можливості приносити відсотки [1].

П. Бурдьє досліджував капітал залежно від його класифікації за критеріями сфери функціонування та вартості трансформацій, які є передумовою його ефективної дії в конкретній галузі. Вчений виділяв три види капіталу: економічний (безпосередньо перетворюється на гроші, інституціоналізується в формі прав власності); культурний (конвертується в економічний капітал і може бути інституціоналізований у формі освітніх кваліфікацій); соціальний (утворений соціальними зобов'язаннями, який за певних умов конвертується в економічний капітал) [30].

Д. Хайман визначає капітал як ресурс тривалого користування, створюваний з метою виробництва більшої кількості товарів і послуг. Він включає до його складу машини, верстати, прокатні станки, споруди і будівлі, засоби пересування, комп'ютери, запаси сировини,

напівфабрикатів, тобто відбувається розширення діапазону запасів, видів нагромадженої праці, певних благ, котрі відносяться до капіталу при з'ясуванні його сутності [26].

П. Хейне трактує капітал як виготовлені засоби виробництва або блага, які можна використовувати для виробництва майбутніх благ. А Дж. Робінсон та Р. Дорнбуш розглядають капітал як гроші, універсальний, необхідний всім товар [26].

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики дозволяє виділити своєрідний погляд Е. Вредена на трактування капіталу. Вчений використовує поняття «особистий капітал» і трактує його як капітал, який існує в грошовій або натуральній формі, але власником не використовується, тому що переходить в користування іншим особам з метою забезпечення доходу власнику [29].

Не оминули увагою питання дослідження сутності категорії «капітал» представники Російської імперії. Так, видатний український представник фінансової науки І. Франко під капіталом розумів не тільки гроші, що дають проценти, але й усякі інші статки, які власник не вживає безпосередньо, але які таким або іншим способом мають давати йому прибуток. Лише певне відношення засобів виробництва до робочої сили перетворює їх в капітал. Щоб мати капітал не досить мати гроші, машини, фабрики, сировину тощо, але ці речі мусять давати прибуток і збільшувати капітал. Тобто в країні мусять бути люди без капіталу, які для забезпечення особистих потреб змушені будуть працювати на капіталістів і власників. Без робітників не має капіталу [5, С. 226].

М.Г. Чернишевський під капіталом розумів накопичену працю. Зв'язок капіталу, праці трактував наступним чином: «Праця - єдине джерело виробництва з людського погляду... Капітал становить лише миттєву видозміну праці... Будь-яка спроба приписати капіталу не тільки перевагу над працею, а й самодіяльність, повинна вважатись ухилянням від нормального економічного порядку» [4, С. 163].

А.І. Щетинін акцентує увагу на тому, що капітал, як економічна категорія, не зводиться до речового фактору виробництва. Ця категорія значно ширша і відображає глибинні відносини між людьми, які виникають у процесі товарного виробництва. Термін капітал означає головне майно, головна сума і походить від латинського слова «capitalis» – головний [31, С. 149].

Колектив авторів А.С. Гальчинський та П.С. Єщенко акцентують увагу на тому, що функціонування капіталу доцільно пов'язувати з працею, оскільки капітал є результатом застосування праці (уречевленої, накопиченої) та являється одним з чинників виробництва, спроможний реалізувати себе – забезпечити одержання прибутку через своє поєднання з живою працею. Капітал, створюючи умови для праці, є її матеріальним фундаментом [32, С.113].

Сучасний вчений-економіст Г.Н. Климко вважає, що з погляду підприємця капітал є сумою вартісної оцінки майна і коштів підприємця, які він може використати на господарські потреби. Принциповим моментом є співвідношення між власним і позиковим капіталом [33, С. 210 – 211].

Колектив авторів В.О. Паламарчук, П.П. Теличук, Є.В. Мішенін вважають, що капітал – це специфічна форма реалізації права приватної власності, яка приносить її власнику певний дохід [34, С. 161].

Своєрідний підхід до трактування капіталу можна простежити у І.А. Смолярова. На думку науковця, кожна особистість володіє відповідними запасами, які поділяються на дві частини: для виробництва та для отримання доходу. Частина запасів, від якої очікується отримання доходу, являється капіталом. Капітал буває оборотним (використовується на виробництво) та основним (використовується на поліпшення земель, придбання техніки) [35, С. 308 – 309].

Подвійна природа капіталу дозволяє розглядати його у двох площинах, як джерело фінансових ресурсів та титул власності, а також як інвестиції або авансовану вартість, яка в процесі кругообігу одночасно може перебувати в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах. Причому капітал приносить власнику дохід тільки в тому випадку, якщо він включається в економічний оборот, а для отримання прибутку необхідне ефективне управління ним в процесі проведення фінансової політики підприємством [36].

С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна трактують капітал підприємства, як відокремлений елемент, первинну ланку системи відносин капіталістичної власності в межах якої певні об'єкти (засоби праці тощо) є знаряддям привласнення частини неоплаченої праці певної кількості найманих робітників і службовців. Згідно з вимогами принципу суперечності поняття «капітал», включає речовий зміст і суспільну форму. Ці сторони мають бути виділені і в категорії «капітал підприємства» [37, С. 174].

В.Г. Федоренко зазначає, що капітал - це історично зумовлене суспільно-виробниче відношення між підприємцями, які володіють засобами виробництва, і працівниками, котрі позбавлені будь-яких засобів виробництва. Капіталу притаманна множинність економічних форм прояву. Він може існувати у вигляді певної суми грошей (грошовий капітал) та у вигляді сукупності засобів виробництва (промисловий капітал) [26].

Аналіз наукових поглядів дає змогу констатувати, що в економічній думці існує значна кількість підходів до трактування капіталу, як економічної категорії. В табл. 1 представлено генезис поглядів представників економічної думки на інтерпретацію категорії «капітал».

Таблиця 1– Генезис поглядів представників економічної думки на інтерпретацію категорії «капітал»

Напрямок економічної думки	Представники	Підхід до трактування категорії	Ототоження капіталу
Мислителі стародавньої Греції	Аристотель	Грошовий	Гроші
Меркантилізм	Т. Мен	Грошовий	Гроші (золото та срібло)
Фізіократизм	Ф. Кене	Предметно - функціональний	Сировина, матеріали, будівлі, худоба та ін. засоби виробництва
	А. Тюрго	Предметно - функціональний	Рухоме майно
Класицизм	А. Сміт	Предметно - функціональний	Запаси; сила, що тяжіє над працею; вартість, що дає приріст
	Д. Рікардо	Предметно - функціональний	Фактор виробництва
	Н. Сеніор	Предметно - функціональний	Фактори виробництва, які поділяються на первинні (природні ресурси та праця) і вторинні (утримання первинних). Вторинні фактори – основа капіталу.
	Ж.Б. Сей	Предметно - функціональний	Фактор виробництва
	Дж. С. Мілль	Соціально-економічний	Нагромаджений запас продуктів праці
	С. Сісмонді	Предметно - функціональний	Фактор виробництва
	В. Рошер	Предметно - функціональний	Результат ошадливості капіталіста
	Ф. Бастіа	Предметно - функціональний	Робочі інструменти, матеріали, запаси
	Марксизм	К. Маркс	Соціально-економічний
Р. Гільфердінг		Соціально-економічний	Гроші
В.І. Ленін		Соціально-економічний	Гроші
Маржиналізм	Е. Бем - Баверк	Предметно - функціональний	Засоби виробництва
	К. Менгер	Предметно - функціональний	Ресурс виробництва, гроші
	Л. Вальрес	Предметно - функціональний	Суспільне багатство
	Дж. Б. Кларк	Предметно - функціональний	Фактор виробництва
Неокласицизм	А. Маршалл	Предметно - функціональний	Сукупність речей
	К. Віксель	Предметно - функціональний	Ресурси
	В.С. Дживонс	Соціально-економічний	Річ, засіб існування робітників
Кейсіанство	Дж. Кейнс	Предметно - функціональний	Недиференційований агрегат, частина факторів виробництва
Неокейсіанство	І. Фішер	Грошовий	Дисконтований похід доходу
	Д. Хікс	Грошовий	Грошова вартість
	П. Самуельсон	Предметно – функціональний	Блага довгострокового користування
	У. Нордхауз		
Неолібералізм	Й.М. Шумпетер	Грошовий	Гроші та інші платіжні засоби
Економічний романтизм	Ш. Жид	Соціально-економічний	Річ, фактор виробництва
	П.Ж. Прудон	Грошовий	Гроші
Представники економічної думки XIX – XX ст.	І. Франко	Предметно – функціональний, грошовий	Гроші та інші достатки
	А.С. Гальчинський, П.Є. Єщенко	Предметно - функціональний	Праця
	Е. Вреден	Предметно - функціональний	Гроші; капітал в натуральній формі.
	М.Г. Чернишевський	Соціально-економічний	Праця
Сучасні вчені	Д. Хайман	Предметно - функціональний	Ресурс тривалого користування
	П. Бурдє	Предметно – функціональний, грошовий, соціально-економічний	Господарський ресурс, гроші
	П. Хейне	Предметно - функціональний	Засоби виробництва або блага; знання та уміння
	Г.Н.Климко	Грошовий	Майно і кошти підприємця
	В.О. Паламарчук, П.П. Теличук, Є.В. Мішенін	Предметно - функціональний	Форма реалізації права приватної власності
	І.А.Смолярова	Предметно - функціональний	Запаси
	С.В.Мочерний	Соціально-економічний	Відособлений елемент, первинна ланка системи відносин капіталістичної власності
	В.Г. Федоренко	Соціально-економічний	Гроші, засоби виробництва

Інформація представлена в табл. 1 дає можливість констатувати, що в економічній думці відбувається ототоження капіталу з грошима (Аристотель, Т. Мен, Р. Гільфердінг, В.І. Ленін, К. Менгер, Д. Хікс, Й.М. Шумпетер, П.Ж. Прудон, І. Франко, Е. Вреден, Г.Н. Климко, В.Г. Федоренко); майном, речами та запасами (Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт, Ф. Бастіа, А. Маршалл,

В.С. Джевонс, Г.Н. Клишко, І.А. Смолярова); засобом, ресурсом, фактором виробництва (Д. Рікардо, Н. Сеніор, Ж.Б. Сей, С. Сімонді, Е. Бем-Баверк, К. Менгер, Дж. Б. Кларк, К. Віксель, Дж. Кейнс, Ш. Жид, П. Бурдьє, Д. Хайман, П. Хейне, В.Г. Федоренко); працею (Дж. С. Міль, М.П. Чернишевський); суспільним багатством (Л. Вальрес); самозростаючою вартістю, виробничим відношення (К. Маркс); дисконтованим потоком доходу (І. Фішер); благами довгострокового користування (П. Самуельсон, У. Нордхауз); знаннями та уміннями (П. Хейне); формою реалізації права приватної власності (В.О. Паламарчук, П.П.Теличук, С.В. Мішенін); складовою системи відносин капіталістичної власності (С.В. Мочерний).

Підходи представників економічної думки до трактування категорії «капітал» представлено на рис. 1.

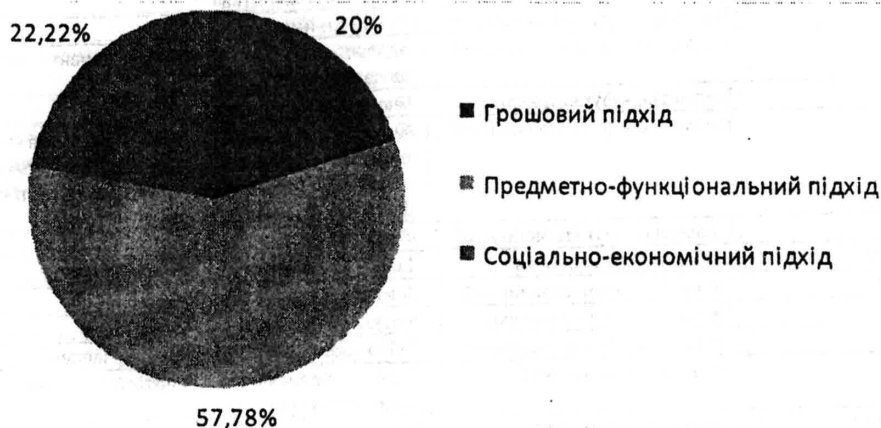

Рисунок 1 – Підходи представників економічної думки до трактування категорії «капітал»

Проаналізувавши дані рис. 1, доцільно наголосити, що 20 % представників економічної думки застосовують грошовий підхід до трактування категорії «капітал» (ототожнення капіталу з грошовими коштами та іншими фінансовими ресурсами); 22,22 % - соціально-економічний підхід (трактування капіталу як специфічних суспільних відносин, які виникають при певних історичних умовах), 57,78 % - предметно-функціональний підхід (ототожнення капіталу з нагромадженою працею, призначеною для подальшого виробництва або продажу з метою отримання доходу).

Варто наголосити, що досліджуючи сутність капіталу, мислителі стародавнього світу та вчені виділяли різноманітні види даної категорії. Переважна більшість представників економічної думки у своїх наукових дослідженнях акцентують увагу на основному та оборотному капіталі (Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Міль, С. Сімонді, Л. Вальрес, А. Маршалл, К. Віксель, В.С. Джевонс, П. Самуельсон, У. Нордхауз, Й.М. Шумпетер, І.А. Смолярова), грошовому (Аристотель, К. Маркс, Р. Гільфердінг, Дж. Б. Кларк, К. Віксель, І. Фішер, В.Г. Федоренко), торговому (Аристотель, Т. Мен, К. Маркс, Р. Гільфердінг) та позиковому капіталі (Т. Мен, К. Віксель, Дж. Кейнс, П.Ж. Прудон). Прихильниками фінансового, банківського та промислового поділу капіталів були Р. Гільфердінг, В.І. Ленін, В.Г. Федоренко. Виокремлення економічного, суспільного та соціального капіталу – заслуга П. Бурдьє, а інтелектуального капіталу – заслуга Ж.Б. Сея.

Узагальнені наукові погляди на досліджувану проблематику дозволяють зробити висновок, що відмінністю у дослідженнях генезису капіталу є питання джерел формування капіталу. Тобто, одні науковці джерелом формування капіталу вважали торгівлю (наприклад, Аристотель, Т. Мен), інші – виробництво, в тому числі сільськогосподарське (наприклад, Ф. Кене, А. Тюрго, А. Сміт, Ж.Б. Сей, К. Маркс), банківську діяльність (наприклад, Р. Гільфердінг).

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень. Враховуючи вище зазначене, доцільно зазначити, що часовий діапазон дослідження сутності категорії «капітал» - тривалий. Систематизація наукової літератури дозволяє зробити висновок, що єдиний загальний підхід до інтерпретації досліджуваної категорії відсутній. Кожна течія економічної думки відображає власне розуміння сутності капіталу, виділяючи особливості, характеристики, які були актуальними для даного етапу розвитку економічної науки. Наукові погляди деяких науковців в процесі дослідження змінювалися, що впливало на внесення коректив в інтерпретацію досліджуваної категорії.

В зв'язку з тим, що капітал являється важливою домінантою економіки будь-якого етапу розвитку економічної думки, дана проблематика буде постійно актуальною і розвиватиметься, доповнюватиметься новими ідеями, новаціями.

29. Богачева Г. Н. О многообразной трактовке категории «капитал» [Электронный ресурс] / Г. Н. Богачева, Б. А. Денисов. – Режим доступа: <http://www.cfin.ru/press/management/2000-1/02.shtml>. – Назва з екрану.
30. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые. – Режим доступа: <http://bourdieu.name/bourdieu-forms-of-capital>. – Назва з екрану.
31. Щетинін А. І. Політична економія : підручник / А. І. Щетинін. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 480 с.
32. Гальчинський А. С. Економічна теорія : підручник / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко. – К. : Вища шк., 2004. – 503 с.
33. Основи економічної теорії: політ економічний аспект : підручник / відп. ред. Г. Н. Климко. – 5-те вид., випр. – К. : Знання-Прес, 2004. – 615 с.
34. Паламарчук В. О. Основи економічної теорії (політекономії) : навч. посібник / В. О. Паламарчук, П. П. Теличук, Є. В. Мішенін. – Суми : ВВП «Мрія – 1», ЛТД, 2002. – 280 с.
35. Антология экономической классики / предис. И. А. Столярова. – М. : МП «Эконов», «Ключ», 1993. – 475 с.
36. Борщ А. Г. Економічна природа капіталу та фінансових ресурсів підприємства: точка зору на дискусійну проблему / А. Г. Борщ // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 137-140.
37. Мочерний С. В. Політекономія : підручник / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 390 с.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2014р.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. Петренко В.П.

Рекомендовано до друку д.е.н., проф. завідувачем кафедри бухгалтерського обліку Сумського національного аграрного університету Славковою О.П.

УДК 330:005.332.4(045)

ПОРІВНЯННЯ ТА АНАЛІЗ ІНДЕКСІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ: У НАПРЯМКУ ДО ПОЛІТИКИ ЄС

О.П. Романко

ІФНТУНГ, м.Івано-Франківськ, вул. Карпатська 15, e-mail: romolga@list.ru

Анотація. У статті наведено порівняння та аналіз показників конкурентоспроможності в умовах політики ЄС. Проаналізовано різні підходи авторів щодо порівняння індексів конкурентоспроможності та описано порівняльний аналіз найбільш широко розповсюджених індексів. Досліджено основні аспекти способів розрахунку індексу конкурентоспроможності, а також переваги та недоліки складеного індексу конкурентоспроможності. Було висвітлено основні принципи та складнощі політики ЄС щодо підвищення конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкурентоспроможність, індекси конкурентоспроможності, політика ЄС.

Аннотация. В статье приведено сравнение и анализ показателей конкурентоспособности в условиях политики ЕС. Проанализированы различные подходы авторов для сравнения индексов конкурентоспособности и описано сравнительный анализ наиболее широко распространенных индексов. Исследованы основные аспекты способов расчета индекса конкурентоспособности, а также преимущества и недостатки составного индекса конкурентоспособности. Были освещены основные принципы и сложности политики ЕС по повышению конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкурентоспособность, индексы конкурентоспособности, политика ЕС.

Abstract. The article presents a comparison and analysis of competitiveness in a policy. Different approaches of authors to compare the indices of competitiveness and comparative analysis describes the most widely used indices. The main aspects of the methods of calculating the index of competitiveness, and the advantages and disadvantages of a composite index of competitiveness. It covers the basic principles and challenges of EU policies on competitiveness.

Keywords: competitiveness, yndeks competitiveness, EU Politics.

Вступ. Конкуренція є актуальною передумовою для спільного європейського ринку та глобалізації економіки. В економічній літературі зазначаються декілька індексів конкурентоспроможності, які вимірюють конкурентоспроможність країни або регіону. Світовий економічний форум в межах своєї діяльності обчислює декілька індексів країни, визначаючи конкурентоспроможність з різних сторін. Аналітики стверджують, що одну групу цих індексів відносять до конкурентоспроможності шляхом моніторингу продуктивності праці, курсу іноземної валюти чи витрат на виробництво, інші науковці виокремлюють декілька чи більше індексів, що надають дані про економіку країни і виводять тільки один складений індекс для оцінки конкурентоспроможності країни. Значення аналогічних показників досить часто відрізняється залежно від вводу та спектру даних, типу проведених наукових досліджень тощо. Все це ускладнює порівняння показників конкурентоспроможності.

Література.

1. Історія економічних вчень : навч. посібник / за ред. В. В. Кириленка. – Тернопіль : «Економічна думка», 2007. – 233 с.
2. Антология экономической классики / предис. И. А. Столярова. – М. : МП «Эконов», «Ключ», 1993. – 475 с.
3. Юхименко П. І. Історія економічних вчень [Електронний ресурс] : навч. посібник / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання-Прес, 2005. – 583 с. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-696.html>. – Назва з екрану.
4. Проскурін П. В. Історія економіки та економічних вчень. Нариси економічної історії індустріальної цивілізації : навч. посіб. / П. В. Проскурін. – К. : КНЕУ, 2005. – 372 с.
5. Історія економічних вчень : підручник / за ред. В. М. Тарасевича, Ю. Є. Петруні. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 352 с.
6. Мамченко М. М. Теоретичні підходи до виначення сутності капіталу в економічній думці середини XVIII — початку XIX ст. / М. М. Мамченко // Наукові праці МАУП. – К., 2011. – Вип. 3(30). – С. 129-133.
7. Содержание понятия «капитал» и эволюция взглядов на его природу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smartbs.ru/articles/196>. – Назва з екрану.
8. Титова Н. Экономические теории в период развития рыночной экономики и предпринимательства [Електронний ресурс] / Н. Титова. // Титова Н. История экономических учений. Курс лекций / Н. Титова. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/Titova/09.php. – Назва з екрану.
9. Сото Э. Загадки капитала. Почему капитализм торжествует на западе и терпит поражение во всем остальном мире / Эрнандо де Сото. – М. : ЗАО «ОлимпБизнес». – 2004. – 272 с.
10. История экономических учений. Экономические взгляды Н. Сениора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://banauka.ru/5021.html>. – Назва з екрану.
11. Історія економічних вчень: [підручник у 2-х ч.] – Ч. 1 / За ред. В.Д. Базилевича. – [3-те вид., випр. і доп.] – К.: Знання, 2006. – 582 с.
12. Історична школа [Електронний ресурс] // Конспект лекцій на тему «Економічна теорія». – Режим доступу: http://pidruchniki.com/ekonomika/istorichna_shkola. – Назва з екрану.
13. Бастиа Ф. «Экономические гармонии» [Електронний ресурс] / Фредерик Бастиа. – Режим доступу: <http://ek-lit.newmail.ru/bast203.htm>. – Назва з екрану.
14. Черепніна О. І. Розвиток видів капіталу і підвищення конкурентоспроможності національної економіки [Електронний ресурс] / О. І. Черепніна // Теоретичні та прикладні питання економіки. К., 2011. – Вип. 26. – С. 168-172. – Режим доступу: http://tpre.econom.univ.kiev.ua/data/2011_26/index.htm. – Назва з екрану.
15. Садовська І. Б. Капітал-власність і капітал – функція в системі управлінського обліку: інституціональний підхід [Електронний ресурс] / І. Б. Садовська // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10(2). – С. 220-232. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10\(2\)_30.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecnof_2013_10(2)_30.pdf). – Назва з екрану.
16. Історія економічних вчень : підручник / Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник [та ін.] ; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 564 с.
17. Гвоздева Н. И. А то ли это открытие К. Маркса ? / Н. И. Гвоздева // Психология и экономика. – 2009. – Т. 2., № 2. – С. 142-145.
18. Гильфердинг Р. Финансовый капитал. Новейшая фаза в развитии капитализма / Р. Гильфердинг. – М., 1924. – 460 с.
19. Сорокин Д. А. Генезис и развитие концентрации капитала как базиса экономической инфраструктуры / Д. А. Сорокин // Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Экономика. – Челябинск, 2010. – № 6 (187), Вып. 26. – С. 28-42.
20. Контрастуючі концепції капіталу: ще один погляд на дебати Хаска-Кейнса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mises.org.ua/articles/65-stephen-horwitz/277-contrasting-concepts-of-capital.html>. – Назва з екрану.
21. Вальрас Л. Элементы чистой политической экономии / Л. Вальрас. – М. : Изограф, 2000. – 448 с.
22. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе : пер. с англ. / М. Блауг. – 4-е изд. – М. : «ДелоЛтд»; 1994. – 720 с.
23. Кларк Дж. Б. Распределение богатства [Електронний ресурс] / Джон Бейтс Кларк. – Режим доступу: lib100.com/book/raspredelenie_bogatstva/Джон%20Бейтс%20Кларк. – Назва з екрану.
24. Кушубакова Б. К. Эволюция теории капитала и его бухгалтерской трактовки / Б. К. Кушубакова // Аудит и финансовый анализ. – 2010. – № 3. – С. 84-88.
25. Кейнс Дж. Общая теория занятости процента и денег [Електронний ресурс] / Джон Кейнс. – Режим доступу: <http://premcapital.ru>. – Назва з екрану.
26. Федоренко В. Г. Політична економія [Електронний ресурс] / В. Г. Федоренко. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/11510409/politekonomiya/sutnist_funktsiyi_zarobitnoyi_plati. – Назва з екрану.
27. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал [Електронний ресурс] / Джон Р. Хикс. – Режим доступу: http://www.koob.ru/hicks/cost_and_capital. – Назва з екрану.
28. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982.